

ეკვთივე ივანეს ძის ხელაძის

სტამბის

პო წლის არსებობის დღესასწაულის გამო

ისტორიული შიშობილება

წ. ჭ ი ჭ ი ნ ა ძ ი ს ა,

აოლოცვის

წერილები და დეპეშები

იუბილარის სურათით

გამოცემული წ. ქიქინაძისაგან

სტამბა

თბილისი

სტამბა ე. ი. ხელაძისა, რუსის ბაზარი, საეკლესიო სახლი.

1902 წ.

ქვეთივე ივანეს ძის ხელაძის

სტამბის

30 წლის არსებობის დღესასწაულის გამო

30595

ისტორიული მიმოხილვა

ზ. ჭიჭინაძის ა.

მოლოცვის

წერილები და დეჭეშები

გამოცემული ზ. ჭიჭინაძისაგან

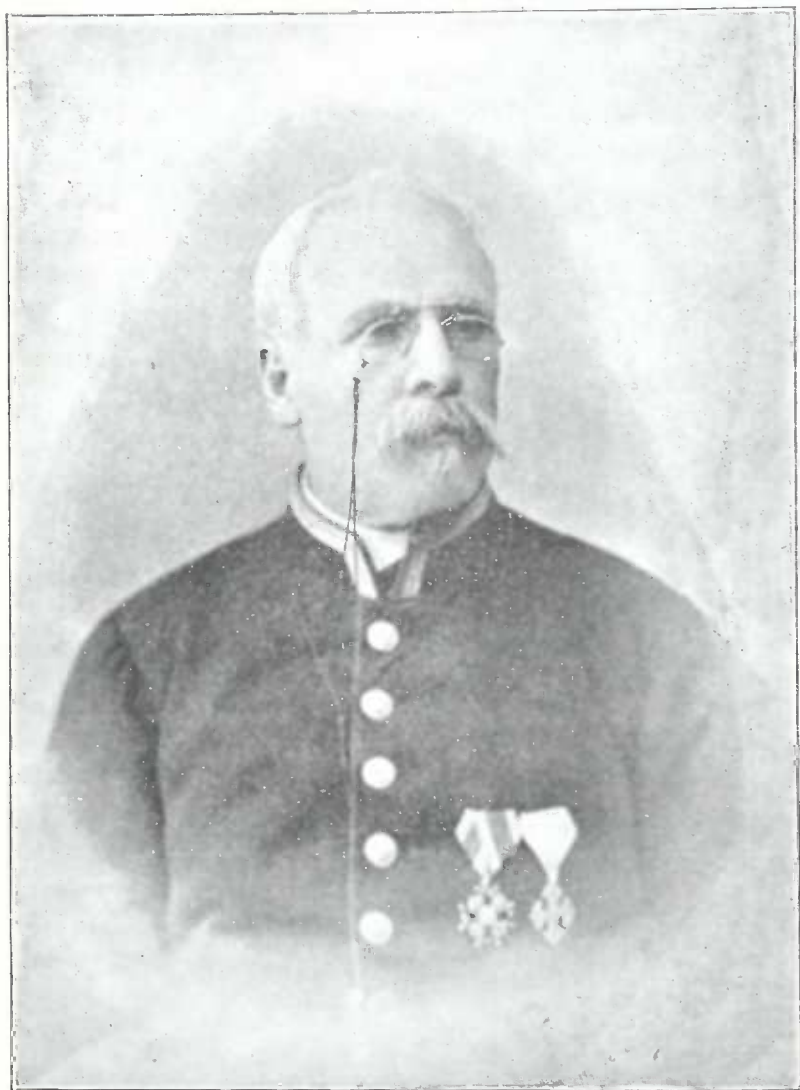
თბილისი

სტამბა ე. ი. ხელაძისა, რუსის ბაზარი, საეკლესიო სახლი.

1902 წ.

Дозволено цензурою. Тифлисе 25 Октября 1902 года.

ДОНЕЦКАЯ

ქართული სტამბის ისტორიიდან

ექვთიმე ივანეს ძის ხელაძის 30 წლის დღესასწაულის გამო.

ქართული სტამბის და ბეჭდვის ისტორია თუმცა ძველზე რამ არ არის, მაგრამ რაც არის და რაც გვაბადია, ჩვენ არც მისი ავკარგიანობისა ვიცით-რა, თითქოს ერთის მხრივ მის გაცნობას და ანუხხვას ჩვენ არც კი ვსაჭიროებთ, მაგრამ ეს არ არის ფარსავი და სანუკარ, ყოველ ერს აქვს თავის სტამბის ისტორიის ცნობები, მათ კარგად იციან, არა მარტო სტამბის დაარსება და წიგნების ბეჭდვა, არამედ იმ პირთა შრომის და ცხოვრების ცნობებიც, ვისაც კი სასტამბო ასპარეზზედ უღვაწია. სტამბის და მწიგნობრობის ასპარეზზედ უმთავრესად თუ ყველგან და ყველასაგან მარტოდ მწერლები, რედაქტორები და გამომცემლები ფასდებიან, ვიტყვი, რომ ამით გვერდით მდგარათ უნდა გამოცხადდნენ სტამბის ხელოსნები და მუშებიც, რადგანაც ესენი არიან მეორე მხარე რედაქტორ-გამომცემელ-მწერლებისა და რასაც ერთნი სწერენ, იმას მეორენი ხორცს ასხმენ და სპექვეყნოდ ასულმეტყველებენ.

ამიტომ ჩვენც საჭიროდ მიგვაჩნია, რათა ყოველ ჩვენს სასტამბო და სამწერლო ხელოსან-მუშაკთ მოღვაწეობის

ცნობანიც ავსუსხოთ, ამომწყობი იქნება, მბეჭდავი თუ გინდ ხხვა რამ ხელოსანი, ეს ჩვენთვის ორივე ერთია, რადგანაც ყველა ამ მუშებს ჩვენის ცხოვრების ასპარეზზედ და ნამეტურ სტამბის წინაშე საკმარისი შრომა მიუძღვისთ. სამწუხარო აქ მხოლოდ ის არის, რომ ჩვენი ძველები არ მისდევდნენ ასეთ ცნობათ შესწავლას, ხელოსანთ შრომის დაფასებას, მათს შესახებ მათ სულ არაფერი ცნობები დაგვიტოვეს, მაგ.: მესტამბე მიქაელზედ, რომანოზ ზუბალაშვილზედ და მრავალთაც სხვებზედ. არა თუ ასეთ ძველებზედ, ჩვენ არა ვიცით-რა თვით უახლოეს დროის, XIX საუკუნის, რუსეთში ყოფილის ამომწყობის სვიმონ მესტამბე ტაბიძის შესახებაც კი, რომელიც მუშაობდა აკადემიის სტამბაში და რომელმაც ამოაწყო ყველა ქართული სააკადემიო გამოცემანი. თითქმის ყველა ქართული განსაცვიფრებელნი შრომანი. ამ უკანასკნელზედ ჩვენ მარტო შემდეგი ვიცით ბროსეს სიტყვით:

« სვიმონ მესტამბე ტაბიძე ბეჭდვასუდ იყო მცდელია; დაუბეჭდეთ წიგნი აწ ახლად, განახლდა ძველის-ძველია ».

ასევე არა ვიცით-რა 1820, 30 და 50 წლებს ქართული სტამბათ ამომწყობთა და მბეჭდავთ ცნობებიდგან. ასეთ საქმეთა და პირთა ცხოვრების ცნობანი ჩვენში უძველეს დროიდან იწყება, მაგრამ სამწუხაროდ, დღეს თითქმის ესეც უცნობია ჩვენთვის, სრულიად მქრალი. ეხლა ჩვენ აქ შევჩვიებით, ერთის ასეთის მშრომელის ცნობათა განმარტვას და იმედი, რომ ეს ანუხხვა თავისებურს მნიშვნელობას იქონიებს ჩვენის ბეჭდვის ისტორიის ასპარეზზედ. ეს პირი, სახელდობრ არის მესტამბე ექვთიმე ივანეს ძე ხელაძე, რომლის ოცდა ათი წლის სასტამბო მოღვაწეობის იუბილე იქმნა გარდახდილ, ამ 1902 წლის ივნისის 29-ს; ამ კაცის ცხოვრება,

ფეხის აღგმა, ახალგაზღობა და დაბერებაც მქიდროდ არის შეკავშირებული ქართული სტამბის აღორძინების საქმესთან და მის ისტორიასთან, რომლის უახლოესი დროც 1860 წლების შემდეგიდამ იწყება.

ექვთიმე ივანეს ძე დაიბადა 1846 წ. მაჰა ამისი ივანე იყო მღვდელი, იგი სცხოვრებდა გურიის ერთს სოფელ მამათს. 13 წლის ექვთიმე მიბარებულ იქმნა ჯუმათის მონასტერში, სადაც სწავლობდა ქართულ საეკლესიო წიგნების კითხვას. 1859 წ. მონასტრის სკოლიდამ ოზურგეთის ორ-კლასიან სასულიერო სასწავლებელში იქმნა გადაყვანილი. 1863 წ. დაასრულა ორ-კლასიანი სასწავლებელი და 1864 წ. გადაყვანილ იქმნა ქ. ქუთაისის ოთხ-კლასიან სასწავლებელში. ამ სასწავლებელში ზედამხედველათ იმყოფებოდა იმ დროს ცნობილი და ღვაწლ-დებული მოღვაწე გერასიმე კალანდარაშვილი, რომელიც მოწაფეებზედ დიდათ მოქმედებდა, მოზარდ ბავშვებს უხსნიდა სხვა-და-სხვა რთულ საგნებს მარტივად და ასეთ კითხვათა გარეშე აცნობებდა თვით ახლად დაბეჭდილ ქართულ ჟურნალ-გაზეთებსაც და მასთან ბეჭდვის ცნობასაც უმარტავდა, რასაც მოწაფე ექვთიმეზედ მეტად დიდი ზეგავლენა ჰქონია. ბეჭდვის სიყვარული ექვთიმეს სკოლის სკამზედ ყოფნის დროს ჩანერგია გვამში. გერასიმე კალანდარაშვილი იქამდე აღმატებულის თვისებისა ყოფილა, რომ იგი 1866 წ. სკოლის მოწაფეებს კარგად აცნობებდა თვით გაზეთ „დროების“ ნომრებსაც, რომლის გამოცემაც 1865 წ. მარტის პირველიდგან იქმნა დაწყობილი. „დროების“ პირველ ნახვის უმაღლე აღტაცებულა ექვთიმე ხელაძე და გულში გაღვიძებია სტამბის ნახვა, გაცნობა, შესწავლა. 1866 წლის შუა რიცხვს, 29 აგვისტოს მოწმობა აიღო და ქუთაისიდან ტფილისს გამოემგზავრა ფურგუნით, რათა სტამბაში შესულიყო მოწაფედ და მეცხრე დღეს ქუთაისიდან ტფილისს ჩამოსულა კიდევც.

ამ დროს, ქ. ტფილისში სულ ექვსი სტამბა იყო და მათ

შორის ერთი „ცისკრის“ რედაქტორის ივანე კერესელიძისა. პირველადვე ექვთიმე ხელაძემ ივანე კერესელიძეს მიმართა და სთხოვა მოწაფედ მიღება. ივანე კერესელიძემ სიამოვნებით მიიღო და მაშინათვე მიუჩინა საქმე. 11 თვის განმავლობაში ექვთ. ხელაძემ სტამბის ხელობა ისე შეისწავლა, რომ მას თავისუფლად შეეძლო დაეკავა ადგილი თვით იმ დროის ერთის სტამბის გამგის, მაჭავარიანისა, რომელსაც წელიწადში 500 მან. ჯამაგირი ჰქონდა. სტამბაში მეტად ხელ-მარჯვე ხელობის მცოდნეთ აღმოჩნდა, ქართული კითხვის კარგად მცოდნეთ, მუსყაით ამომწყობლათ და მბეჭდავთაც. ასეთის სიყოჩაღის და მუსყაითობის გამო ექვთიმე ხელაძე ივანე კერესელიძეს დიდათ შეუყვარდა, ექვთიმე სტამბაში მას ყველა საქმეს უკეთებდა, აწყობდა, ბეჭდავდა და „ცისკრის“ ხელისმომწერთაც ურიგებდა, რადგანაც ივ. კერესელიძეს ხშირად შეუძლებლობის გამო თვით „ცისკრის“ დამტარებელიც არ ჰყავდა. ერთად-ერთს ერთგულ გულშემმატკივარ პირად ეს ირიცხებოდა, ამ დროს „ცისკარს“ და მის დამატებას „გუთნის დედას“ საკმარისი განსაცდელი მიაღგაკარს. იმ დროის ქართველ მკითხველ საზოგადოების ნაწილი ძრიელ მცირე რიცხვისაგან შესდგებოდა. გაზეთ „დროების“ გამოცემამ „ცისკარს“ საქმე შეუფერხა, ხელის-მომწერლები ისე მოაკლდა და, თვით „გუთნის დედაც“ ისე შეწუხდა, რომ თუ არ ასეთი პირობები სტამბაში ხელოსნის მხრით, უამისოთ ივინი ერთობ აღრევე მოისპობოდნენ, ვერ შესძლებდნენ გამოცემას, რადგანაც შემოსავალი მარტო ბეჭდავსაც არ ჰყოფნიდა. ასეთ გარემოებაში მყოფ გამოცემათ და მთლათ ივანე კერესელიძის საქმეებს უანგაროთ ეხმარებოდა ექვთიმე ხელაძე. ივანე კერესელიძეც ისე აფასებდა ექვთიმეს შრომას და ისე პატივს სცემდა, რომ ამის გამო 1869 წ. მან ერთს თავის ნათესავს, საგინოვის ქალზედ ჯვარიც დასწერა. ამ ქალის ხელში ექვთიმემ სამღვდელოთ მომზადება დაიწყო, მას ამზადებდა კუკიის ნიკოლოზის ეკლესიის დეკანოზი იმნაძე. 1870 წ. ექვთიმეს მეუღლე გარდაეცვალა და რაკი

ასეთ შემთხვევის შემდეგ მღვდლათ კურთხევა კანონით აღარ შეიძლება, ამიტომ მის ძებნას იგი სამუდამოთ გამოეთხოვა და ისევ თავის ხელობის საქმეს დაადგა.

ამავ წელს, ეს შვიდა ცნობილ სტეფ. მელიქიშვილის და ამხანაგობის სტამბაში და გაზეთ „დროების“ წყობა დაიწყო. იმ დროს „დროება“ ს. მესხის რედაქტორობით გამოდიოდა, მის ერთგულ თანამშრომლად ირიცხებოდნენ ნ. ნიკოლაძე, გ. წერეთელი, პ. უმიკაშვილი და ზოგიც სხვანი, იმ დროის გამოჩენილი მწერლები. ყველა ამ პირებთან ექვთიმეს დაახლოვებული განწყობილება ჰქონდა, მათგან სრული პატივისცემა დაიმსახურა და ესეც პატივისცემით ემსახურებოდა. ამ დროს სტეფ. მელიქიშვილის სტამბაში დაიწყეს ბექტვა გაბრიელ ეპისკოპოზის „ქადაგებებისა“, რომელიც ექვთიმემ ამოაწყო და ამასთან სხვაც ბევრი ქართული წიგნები. ყველა ამოსაწყობს ეს ისე იაფად იღებდა, რომ მის ფასის მოგონება და შედარება დღევანდელ ფასებთან ერთობ შორი-შორს იქმნება, შედარება არ შეიძლება. მაშინდელი 13 მ. ამოსაწყობ-გასაკეთებელი ღღეს 30 მ. ჯდება, ასე შეიცვალა გარემოება. იმავე წლის ბოლოს, გ. წერეთელმა იჯარით აიღო ღუბელირის სტამბა, მელიქიშვილის სტამბიდან იქ გადიტანეს გაზეთი „დროება“, ახლად დაარსებული „სასოფლო გაზეთი“ და ამათ 1871 წ. „კრებულიც“ მოჰყვა. ყველა ამ გამოცემებს და ჟურნალ „მნათობსაც“ ექვ. ხელაძე აწყობდა, ყველას იგი უძღვებოდა წინა და თან ერთგულის გამგეობით სასტამბო საქმესაც ანვითარებდა. სტამბის საქმესა და ამოწყობაში მონაწილეობას იღებდნენ და ეხმარებოდნენ ბ. ნ. ნიკოლაძე და პ. იზმაილოვი, ამათ გარდა სტამბაში იარებოდნენ იმ დროის სომეხთ ცნობილ პირთაგანნი გ. სუნდუკიანცი, შავერდოვი, „მშაკის“ რედაქტორი გრიქურ არწრუნი, ჩიმიშვიანი და მრავალნიც ქართველნი, რომელნიც შეერთებულის უღლით მოქმედებდნენ, მაშინ ქართულ-სომხური წიგნები ერთ სტამბაში იბეჭდებოდა.

ექ. ხელაძემ 1871 წ. მეორე ცოლზედ იქმნა ჯვარ-და-

წერილი. მეჯვარედ ს. მესხი იყო. ამ ქალისაგან მიეცა შვილები, ექვთიმეს სიძეა ჩვენი ნიჭიერი ბელეტრისტი ლალიონი, რომელმაც არა ერთის მოთხრობით მიიპყრო ჩვენი მწერლობის ყურადღება.

თუმცა ექვთიმე ხელაძე „ცისკრის“ რედაქტორს გაშორდა და სხვაგან მუშაობდა, მაგრამ მას იმდენად ახსოვდა ივ. კერესელიძის ამბავი, რომ მუდამ ენატრებოდა ის ერთადერთი ძველი ქართული ჟურნალი არ დახურულიყო, არ მოსზობილიყო. ამ დროს ივანე კერესელიძეს „ცისკრის“ საბეჭდათ ძველად შექმნილი პატარა სტამბა ჰქონდა, მაგრამ სიღარიბის გამო სტამბას ვერ უძღვებოდა, მეტი გზა არ იყო, სხვა ვინმე უნდა ენახა სტამბის გამგეთ. ივ. კერესელიძე და ექ. ხელაძე მალე შეთანხმდნენ და 1872 წ. ექვთ. ხელაძემ მთავრობას თხოვნა მისცა საკუთარი სტამბის გახსნის შესახებ. 24 ივნისს 1872 წ. გუბერნატორისაგან ნებართვა აიღო. მალე გახსნა სტამბა ქ. ტფილისში, იარმუკაზედ, ერთ უბრალო ოთახში და ივ. კერესელიძის ერთი ძველი დაზგა (სტანოკი) და სხვა სასტამბო იარაღიც გადიტანა ახალ სტამბაში და იქ მოათავსა.

მალე „ცისკრის“ აწყობაც დაიწყეს. ამ სტამბის გახსნას იმ დროის ქართველობა მეტად სიამოვნების თვლით მიეგება, რადგანაც სტეფ. მელიქისშვილის სტამბა ქართულ საბეჭდ საქმეებს ვერ ასდიოდა და სხვა სტამბა კი არსად იყო. ექ. ხელაძის სტამბაში მუდმივად იწყეს სიარული. პატივცემულმა ანტონ ფურცველაძემ, რომელმაც შემდეგ დროს ამ სტამბაში გაზეთ „გუთნის დედის“ გამოცემაც განაახლა, დაიარებოდა აგრეთვე პეტრე უმიკაშვილი, გ. წერეთელი და მრავალნიც სხვანი, იმ დროის ქართველთ მწიგნობარნი და ცნობილნი გვამნი. დრო ისეთი იყო, რომ ქართველნი სასტამბო საქმეებს ახლად ეწყობოდნენ და ამიტომ ყოველი საქმეც დიდათ უძნელდებოდათ, ხანდისხან თვით მწერლებიც კი მთელს ღამეებსაც ატარებდნენ სტამბაში, ნამეტურ გა-

ზეთ „დროების“ გამოცემის დროს, რაც პატივცემულმა ნიკოლოზ ლოლობერიძემაც დაასაბუთა, რომ „დროების“ გამოცემის წამო ჩვენ კვირანძი ერთს ღამეს სტამბაში ვათენებდითო. ცხადია, რომ რაკი გაზეთის თანამშრომლები ათენებდნენ სტამბაში ღამეს, ამომწყობნი და მბეჭდავნიც იქ იქმნებოდნენ და ამათ უფრო მეტი ჭაპანი ექმნებოდათ გასაწევი.

თუმცა პატარა სტამბა იყო ექვთიმე ივანეს ძის ხელაძის სტამბა, მაგრამ საკუთარი სტამბის შექმნის მეოხებით ექვთიმე ხელაძისათვის დადგა ახალი ხანა სასტამბო საქმის ასპარეზზედ მოქმედებისა. როგორც ვსთქვით და ეს სხვაგანაც გვითქვამს*), ექვთიმე ხელაძემ სტამბის საქმეებში საკმარისი ენერგია გამოიჩინა. ეს ცოტაა, მან ეს არ იკმარა. მან სტამბას მიიჩვია ქართველთა შეილები, თორემ მინამდევ ქართველები ახლოსაც არ ეკარებოდნენ სასტამბო საქმეებს, ბაყლობას, კინტობას და მენახშირობას მისდევდნენ და სტამბას კი ახლოსაც არ ეკარებოდნენ. ამისათვის ექ. ხელაძემ დაიწყო გურიიდან გურულის ბიჭების ჩამოყვანა და შეგირდათ აყვანა სტამბაში. სამი წლის განმავლობაში სტამბა ამან გურულის წერა-კითხვის მცოდნე შეგირდებით გაავსო. მათ ერთგულათ დააწყებინა ხელობის შესწავლა, მაგალითებრ, ასეთები არიან: იოსებ ხელაძე, ივანე კილაძე, ლუარსაბ ხელაძე, დიომიდე კილაძე, რომლის 30 წლის ასოთ-ამოწყობა ქართულ წიგნთა გამომცემელ ამხანაგობამაც იღღესასწაულა. პლატონ გოგვაძე, გ. მახარაძე, დომეტი შარაშანიძე და მრავალნი სხვანი, ერთ მოუთვლელნი. ჩვენ აქ ყველა ხელოსნებს არ ვასახელებთ, მოვიხსენეთ მხოლოდ ზოგიერთი უხუცესი პირები და ისინი, რომელთაც შემდეგ თავიც ისახელეს. აქ მოთვლილებში რამდენსამეს თბილისსა და იმერეთს სტამბებიც აქვსთ დახსნილი და იგინი თავიანთ შეძლების და გვარათაც მოქმედებენ, ქართულ საქმეებს დროის შესაფერათ უძღვებიან, ზოგიერთს მთელის ოცის წლობით უმუშაქნიათ

*) „ისტორია ქართულის სტამბების“, გამოცემა 1900 წ.

ქართულს გაზეთებზედ, ეს ზოგ ალაგას დღესაც ისევია, ყველა ვრცელი ღიდრონი წიგნები მთლათ ამ პირებისაგან ამოაწყვეს და დაბეჭდეს, ყველა საქმეს ესენი უელღებდნენ და ამის გარდა სტამბის მოწაფეებსაც ამრავლებდნენ. უნდა ითქვას, რომ ყველა იგინი კი ექვთიმე ივანეს ძის ხელაძის მოწაფეთ ითვლებოდნენ და მათ ამისაგან ჰქონდათ ხელობა შესწავლილი, დღეს ეს პირნი ცხოვრებით და ხელობით წელში გამართულები არიან და გვარიანთაც სცხოვრებენ. იგინი ითვლებიან პირდაპირ ექ. ხელაძის მოწაფეთ.

საზოგადოთ უნდა ითქვას, რომ ექვთიმე ხელაძეს ბექუდვის ასპარეზზედ საკმარისი შრომა მიუძღვის, მის ცხოვრებასთან მკიდროთ არის დაკავშირებული ჩვენი სტამბის აღორძინების საქმე და მისი წარმატება. უნდა მოგახსენოთ, რომ ოდესმე თუ ქართული სტამბის აღორძინების ისტორია დაიწერა, იქ ექვთიმე ხელაძე ისეთსავე საპატიო ადგილს დაიკავებს, როგორც მაგალითებრ მის დროის პატივცემული ქართველი კათოლიკე მესტამბე სტეფანე მელიქიშვილი, რომელიც აგრეთვე გამომცემელი იყო გაზეთ „დროებისა“ დაარსებიდგანვე, მასთანვე სხვაფრივაც ამაგდარი და ცნობილი ჩვენი სტამბის ასპარეზზედ. ამ პირმა და მისმა სტამბამაც მეტად დიდი სამსახური გაუწია ქართველობას, მას დიდი ამაგი მიუძღვის ჩვენს მწიგნობრობაზედ. ამ სტამბის შრომასა და განვითარებაზედ დიმი. ბაქრაძესაც დიდი შრომა აქვს დადებული, მასთან ვახტანგ თულიაშვილს, ნიკოლოზ ლოლობერიძეს, გ. წერეთელს და სხვათაც. ს. მელიქიშვილის სტამბის შემდეგ თითქმის მთელს საქართველოში ექვთიმე ხელაძის სტამბა ითვლებოდა ერთად-ერთ სტამბად, სადაც მართლაცა და ქართული წიგნებიც იმავე სიუხვით იბეჭდებოდა, როგორც მელიქიშვილის სტამბაში.

დღეს რომ ასე გამრავლდა ჩვენში სტამბები, ყველა ეს, სულ მომდევარნი არიან. მელიქიშვილის და ექვთ. ხელაძის სტამბისა, ამ სტამბათა გამაგრების ნიადაგის და ქართველთ შორის ქართული წიგნების ბეჭდვის განმტკიცების და აღორ-

ძინების "შედგია. უნდა მოვიხსენოთ, რომ ს. მელიქიშვილის და ექვ. ხელაძის სტამბათა არსებობის საქმეს მეტად დიდი მომავალი მოჰყვა, ბრწყინვალე შედეგი და დიდებით აღსანიშნავი გარემოება, რა გარემოებამაც ქართული წიგნების ბეჭდვის საქმეც ერთი ათად მაღლა ასწია და ააღორძინა. დღეს ქართველი ერის ცხოვრების ასპარეზზედ ქართული წიგნების ბეჭდვის საქმე გაბრწყინებულია, გამაგრებული, ამ სიმაგრეს და ძლიერებას ცხოველის შუქით და სინათლით ასულ-მეტყველებს და აბრწყინვებს ქართული სტამბა და მისი გამაგრებული ჩარხი, მისი მანქანა, დაზგა და სხვა იარაღები. მეტად ძნელი საქმე იქნება, რომ მომავალში ან ამ სტამბის ასპარეზი და მისი ძალა და ან ამ სტამბის მექანიკური და მისი ავკარგიანობა რომელიმე გარემოებამ ანუ პირობებმა ჩანთქას და მიწასთან გაასწოროს, მას ვერავინ მოერევა, ვერავინ შესძლებს მის დაცემას და განადგურებას, ქართული სტამბის ძლიერება და ძალა არის სახსარი თვით ქართველის ერის, ქართველის გვარის, მის ენის და მწიგნობრობის, განვითარების და მოქალაქობის, წარმატების, გაძლიერების, რომელსაც ადვილათ ვერავითარი მოსავალი ვერ გააქრობს, ვერ აღგვის დედამიწის პირიდან. ასეთია გარემოება ქართული სტამბის, ასეთი პირობები ჰფლობს მას და ამავე პირობების ზვირთებს და ნაკადულებს შეადგენენ ქართველი მესტამბენი, რომლის წევრათაც ითვლება აქ მოხსენებული ექ. ხელაძეც.

ექვთიმე ხელაძის სტამბის გახსნა, მისი მოღვაწეობა სტამბის ასპარეზზედ და მოქმედება აღსანიშნავია იმიტაც, რომ ამ პირმა თავის პირველის დიდდგანვე სტამბის ხელობის შესწავლის და სტამბის გახსნისათნავე ქართული სახალხო წიგნების ბეჭდვის საქმესაც ჯეროვანი ყურადღება მიაქცია. მან სტამბის გახსნის უმაღლვე დაიწყო ქართული სახალხო წიგნების ბეჭდვა და უნდა ითქვას, რომ მესტამბის გარეშე ქართულ წიგნთა გამომცემლის სახელიც დაიმკვიდრა, მისგან იმავ თავითვე დღემდე ძრიელ ბევრი ქართული წიგნებიც გამომცემულა. ბევრი მისი გამომცემა ჩვენი მწერლობის ასპარეზზედ საყო.

ველოად იქონიებს მნიშვნელობას. ოდესმე ქართული სიტყვიერების და მწერლობის ისტორიის დამწერიც მოიხსენებს ექ. ხელაძეს, ვითარცა ქართულ მესტამბეობასთან ერთად ქართულ წიგნების გამომცემლათაც. ექ. ხელაძის გამომცემლობის შესახებ უნდა აღვნიშნოთ, რომ მან მეტად საჭირო დროს დაიწყო ქართული წიგნების ბეჭდვა, ისეთ დროს, როცა საქართველოში ქართველთ შორის წიგნის ბეჭდვა ქაჭანებათაც არ იყო. მთელი წლები ისე გადიოდა, რომ ქართულს ენაზე სულ პატარა წიგნაკიც არ იბეჭდებოდა. ასეთ გარემოებაში მოთავესებულ ქართველთათვის ექ. ხელაძის სტამბამ ის გავლენაც იქონია, რომ მან თვით ექ. ხელაძის მსგავსად სხვა ახალგაზდა ქართველებიც წაახალისა წიგნების ბეჭდვის საქმეში, მან ბევრს ქართველს შეაჩვია წიგნების ბეჭდვის საქმე, ბევრს გაუადვილა იგი და ბევრი ქართველის გული მორთო და შემოსა ქართული წიგნების გამოცემის სურვილით, მის გაძლიერებით და აღორძინებით.

წიგნების გამოცემის გარდა, ექ. ხელაძემ, საქართველოს დაბასა და სოფლებშიაც პირველად დაიწყო ქართული წიგნების ტარება. მაგალითებურ, თბილისიდან ამან პირველად წაიღო გურიაში ქართული წიგნები და დაუწყო ვრცელება, თვით საერო ბაზრობაზედაც მიდიოდა, თან წიგნები მიჰქონდა და ჰყიდდა, რაშიაც ჯეროვან დახმარებას აძლევდნენ ადგილობრივი ქართველი მოხელენიც, ყველა მოხელე ექვ. ხელაძის საქმეს სიამოვნებით უმზერდა, მხარს აძლევდნენ, რომ გურიაში პეტრე-პავლობას, ნავომრობას და სხვა დღესასწაულებშიაც წიგნები ეტარებინა, მისი წარმოება არ მოეხსპო. ამ საქმემ გურიაში ნიადაგი იპოვა და ფეხი გაიმაგრა. შემდეგ დროებში იქ ექ. ხელაძის გარდა სხვებიც აღმოსჩნდნენ წიგნების მბეჭდავ-დამტარებელ-გამყიდველ-გამავრცელებლებლათ.

უპირველესობა კი ამ პირს ეკუთვნის და მის შრომას. აღსანიშნავია, რომ ასეთ დაშორებულს ადგილებში ექვითიმე

ხელაძე ქართულ წიგნებს ხშირად მუქთათაც არიგებდა. აქა-
იქ სამკითხველოებს და სკოლებსაც მრავლად და კარგა
რიცხვს ქართულ წიგნებსაც სწირავდა. იმერეთს გარდა ქარ-
თული წიგნების ტარება ტფილისის ახლო-მახლო სოფლებ-
შიაც დაიწყო, როცა კი სადმე დღეობა იქნებოდა, მაგალი-
თებრ, მცხეთობას მან წიგნები პირველად 1875 წ. წაიღო.
ეს პირველი მაგალითი იყო. წიგნები ძრიელ ცოტა გაიყიდა,
მაგრამ ამ გარემოებამ მაინც არ დააბრკოლა. შემდეგაც იქ
წიგნებს ყოველთვის ატარებდა და მას გარდა სხვაგანაც
მიჰქონდათ. დღეს ეს საქმე წინ არის წასული და იგი ყვე-
ლასთვის ცხადიც გახლავს. ამასთან ექვ. ხელაძე დროს
შოულობდა და ხშირად წერილებსაც სწერდა გაზეთ „დროე-
ბაში და „სასოფლო გაზეთში“.

სასტამბო საქმეების მართვით და მუშაკობით ისე წავიდა
წინ, რომ ექ. ხელაძემ 1879 წ. შეიძინა მსწრაფლ-მბეჭდავი
მანქანა. სტამბის ასე მოწყობამ მას შესძინა დიდი საქმიანო-
ბაც. ამის სტამბაში იქმნა მოკრებილი დასაბეჭდათ ყველა
ქართული გამოცემანი, ერთი სიტყვით არ დარჩა რამე ქარ-
თული გამოცემა, რომ იგი ხელაძის სტამბაში არ ყოფილი-
ყოს დასტამბული. სტამბა საქმიანობით ხშირად ისე იყო და-
ტვირთული, რომ მბეჭდავი მანქანა დღე და ღამე მუშაობდა.
ბევრს ქართულს წიგნს მინიჭებია ამ სტამბის საშუალებით
ნათელი. ისიც უნდა ითქვას, რომ ექ. ხელაძეს ქართული
წიგნები ყოველთვის იაფად უბეჭდავს. 1875 წელს, ყველა
საეკკლესიო საბუთების ბლანკები და საეკკლესიო ხუცური
წიგნები რუსეთში იბეჭდებოდა და ექვთიმე ხელაძის მეცა-
დინეობით და ფასს დაკლებით ტფილისში იქმნა გადმოტანი-
ლი, რომელიც დღესაც მისს სტამბაში იბეჭდება და რამდენ-
იმე პირი პურსა სჭამს. ამითი შესანიშნავია მისი ამაგი.

სასტამბო საქმეთ გარეშე ექ. ხელაძე სხვა-და-სხვა საზო-
გადო საქმეებშიაც იღებდა და იღებს კიდევაც მონაწილეო-
ბას, მაგალითებრ, 1890 წ. იგი ამორჩეულ იქმნა ქაშვეთის

წმ. გიორგის ეკლესიის მნათედ. აქ ამას 10 წლის განმავლობაში ყოველთვის სიამოვნებით ირჩევდნენ. ამ ხნის განმავლობაში ერთგულ სამსახურისთვის მთავრობისაგანაც იქმნა დაჯილდოვებული სტანისლავა მესამე ხარისხის ორდენით.

1896 წ. მთავრობის განკარგულებით 8 თვით შეჩერებულ იქმნა ერთად-ერთი ქართული დღიური გაზეთი „ივერია“. ამ ამბავმა ბევრი ქართველი შეაწუხა, მთელი ერი უგაზეთოდ დარჩა. ამ დროს ე. ი. 1896 წ. დამლევამდე ექ. ხელაძემ მთავრობას თხოვნა მისცა და დღიურ ქართულ გაზეთის გამოცემის „წყაროს“ ნება-ართვა სთხოვა, თვით გამომცემლათ იყო დანიშნული და რედაქტორად სხვა პირი ჰყვანდა დასახლებული. ამ საქმისათვის იგი პეტერბურგშიაც წავიდა და მეცადინეობდა ნების აღებას, მაგრამ ეს ვერ მოუხდა და მალე ე. გუნიას „ცნობის ფურცლის“ გამოცემის ნება-ართვა მოუვიდა, ამიტომ ექ. ხელაძემ თავის განძრახვას თავი დაანება, თორემ უამისოდ ექ. ხელაძე უსათუოდ დღიურ ქართულ გაზეთსაც გამოსცემდა.

წელს, 1902, 24 ივნისს, ამდენ საქმეთა შემდეგ, ბ. ექვთიმე ივანეს ძე ხელაძეს შეუსრულდა 30 წელიწადი მას შემდეგ, რაც იგი ქართული სტამბის ასპარეზზედ საკუთარის სტამბით იმოქმედა. როგორც ძველათ, ისევე დღეს ექ. ხელაძის სტამბა დატვირთულია სხვა-და-სხვა ქართულის გამოცემებით და როგორც უწინ, ისევე დღეს ამ სტამბაში ბევრი ვრცელი ქართული წიგნი გამოსულა და უექველით კიდევაც გამოვა. ვალად ვრაცხთ დღეს აღვნიშნოთ ამ სტამბის 30 წლის არსებობა და ამ ხნის განმავლობაში მისგან სარგებლობის მოტანაც ქართველთ წინაშე.

ვინატრებთ სულით და გულით, რომ ამ სტამბას შემდეგაც ისევე შეესრულებინოს თავისი ვალი, როგორც ეს დღემდე იყო. ექ. ხელაძის სტამბის არსებობის მოგონებით ჩვენ ვიგონებთ არა მარტო მის არსებობას და შრომას, არამედ ყველა იმ პირთა და მუშაკთაც, რომელნიც ამ სტამბაში მო

შაობდნენ და ქართულ საქმეებსაც პირნათლად ისრულებდნენ. ექ. ხელაძის სტამბის მოგონება და პატივისცემა ჩვენ ცხადს საბუთს გვაქლევს ვიფიქროთ, რომ ქართველნი შეძლების და გვარად სასტამბო საქმეებს პატივით მოიხსენებენ და ვისაც კი ამის ასპარეზზედ ამაგდართ ნახვენ, ყველა იმათ შრომას ჯეროვან პატივს აგებენ და აფასებენ.

ასოთ-ამომწყობლობაში აღმატებული შრომის მოყვარეობა ექვთიმე ხელაძეს „ცისკრის“ რედაქციაში ყოფნის დროსვე შეეტყო. მუშაკობით ივ. კერესელიძე გახარებული იყო. ამ დროს, რედაქციაში მიბრძანდა აკაკი, ივ. კერესელიძემ აკაკის სიამოვნებით აუწყა, რომ ჩემ სტამბას ერთი გურული საოცარი ახალგაზდა ხელოსანი ამოძრავებსო და თან უჩვენა ექვთიმე, როგორც ამომწყობი, მართლაცა და ექვთიმე ხელაძე შესანიშნავი ხელოსანია. იცის კარგად ხუცური კითხვაც და ამოწყობაში მას ძნელათ რომ რომელიმე მუშაკი ხელოსანი შეედაროს, მას მთელი ღამეობით შესძლებია მუშაკობა და სუფთათ საქმის კეთება. სულ ასეთი პირობები და გარემოება იყო, რომ მისი ნაშაგირდალეები ყველა თუ არა უპრავლესი ნაწილი მაინც დიდის შრომის მოყვარეობით არიან აღვსილნი. შრომის მოყვარეობის გარდა ყველა იგინი ექვთიმე ხელაძის სტამბაში ქართული მწიგნობრობის სიყვარულშიაც ხელოვნდებოდნენ, კითხვას ეჩვეოდნენ და სამერმისოდ ქართულ მწიგნობრობის მცოდნეთაც სწნდებოდნენ.

როგორც თავშიაც ვსთქვით და ამას წინეთ ეს გაზეთ „ცნობის ფურცელშიაც“ გამოსთქვეს, ჩვენშიაც უკვე მოვიდა ისეთი დრო და გარემოება, როცა ჩვენც უნდა პატივით შევხედოთ ჩვენთ სასტამბო მუშაკთა და მათი შრომის თავაზი და თანაგრძნობაც საქვეყნოთ ვაღვიაროთ, რადგანაც ეს ვალია შესმენილის და შორს მხედველის ერის. ამიტომ გვენატრება სულით და გულით, რომ ექ. ივანეს ძის ხელაძის საქმეთა მიმბაძენი ჩვენში მრავლად გამოსულიყვნენ და ქართველთ შორისაც უფრო დიდის წარმატებით წინ წასულიყვნენ.

დღეს, ექ. ხელაძის სტამბა ქალაქ ტფილისის სტამბებთ შორის პირველ ხარისხის სტამბათა რიცხვში ითვლება. სანატრელია და საქები, როცა ასეთ ხელოსან მუშაკთა შრომა ფასდება და მას შეძლების და გვარად ჯეროვან პატივსაც აგებენ. ეს პატივისცემა ექ. ხელაძის სტამბამ ერთად თვით ექ. ხელაძესთან დიდის აღსაფსებით დაიმსახურა და ამიტომ დღეს ჩვენც მაღლობას და პატივისცემას ორივეს ვუძღვნით.

1902 წ. 24 ივნისი.

ექვთიმე ივ. ხელაძის სტამბის 30 წლის იუბილეს გადახდა.

30503

ამ 1902 წ. ივნისის 29-ს „**ელემის**“ ბაღში ვერაზე, გადახდილ იქმნა არა ჩვეულებრივი ნადიმი: იქ მოეყარა თავი ასამდე კაცს, რომელნიც დღესასწაულობდნენ 30 წლის შესრულებას მას აქეთ, რაც ექვთიმე ივანეს ძემ ხელაძემ გამართა და აწარმოვეს ქართულს სტამბას, უხუცესს უველა ქართულ სტამბებს შორის!

გარემოება დიდაც რომ სასიხარულო და სადღესასწაულო იყო!

სტამბის სიმკვიდრე და წარმატება გონებითი მოძრაობისა და მწერლობის წარმატების მოძახსწავებელია.

ამიტომაც იყო, რომ იუბილეს დღეს ექვ. ივ. ხელაძეს მრავალი მოსალოცავი დეპუტა და წერილი მოუვიდა, რომელთაგან აქ ვებეჭდავთ რამდენსამე.

შეიქმნა ქართული საბჭოთაო რევოლუციის
დროს. ავტორი: ივანე ჯავახიშვილი.
Дозволеною цензур. Тифлисе 25 окт. 1902. года.
ქართული საბჭოთაო რევოლუციის
დროს. ავტორი: ივანე ჯავახიშვილი.

გუძღვნი ბ. ეჭვთაძე ივანეს ძეს ხელაძეს ოცდა-ათის
წლის იუბილეს გამა.

„მდეს ვიყავ ახალ-გაზრდა
და სიამით სძვერდა გული“
გურიილამ ტფილისს მფველ
შრომისთვის თავ-დადებული.
ის ღრთ იყო ქართველთათვის
სავალალო, სატირალი,
მათში კეთილს ვერ ხელავდა
შეგნებულის კაცის თვალი:
უმეტრების დმერთს მონებდა
მაშინ საქართველს შვილა
და მიაჩნდა ნეტარებად
ლოთობა და ტუბილი ძილი...
სამშობლოს და მოძმე ერის
ადარ სწამდა განახლება
და მეტს ბარკად მიაჩნდა მას
წინ-სროლა და განათლება.
მაგრამ თვისს ხვედრს არ გასწირავს
ხელ-ალებით ღვთის-მშობელი,
საქართველს ნუგეშ-მცემი,
მის ჰატრონი და მფარველი:
მის წყალობით საქართველს
მოკვლინენ მცვიქუღნი,
შეებროდენ უმეტრებს
სინათლისთვის განწირუღნი.

ვითა შივარე თვისი შუქით
შორს გაფანტავს დამის ბნელსა
და სოფელსა გადმოუფლენს
სინათლესა სანატრელსა,
ისე მათმა მოძღვრებამან
გახარა ჩვენი ერი,
შეაფარა განათლებას
და განაღებდნიერი.
შეაფარა მას ყოველი,
რაც ერის გულს ზრისკრფნებს,
სულს ჩაუდგამს, იმედს აძლევს,
მცნარებას შეაძლებს...
ნეტავ იმათ: 'განათლეს
საუვარელი ჩვენი მხარე,
ქართველთ გულში გაიკეთეს
თვისი ძეგლი და სამარე!
მერ იმ დროსა ხელი მივჭყავ
სტამბის საქმის შესწავლასა
და ვფიქრობდი თვის ძალღატაკით
სამშობლოსთვის რამ შეგლასა!
შევისწავლე სტამბის საქმე
სასარგებლო, მაგრამ რთული:
ბევრს ნადველს და ჭიწის ვითმენდი
იმისთვის თავ-გაწირული...
ამ საქმესა ვუერთგულე
აკერ ცხდა-ათბ წელი.
ის არს ჩემი გულის სატრელო,
ის არს ჩემი საუვარელი!!
ღმერთსა ვფიცავ, მე სხვა საქმე,
გინდ მსურდეს, ვერ შევიფარო;
მენატრება, მის წინაშე
თვით სიცოცხლეს გავეუარო!!

მრწამს, მცუჭკვლევი იმ შეგნებით,
რომ შრამსა ვადმერაებდი,
გაურბოდი სიხარმაცეს
და სამშობლს ვმსახურებდი.
მომავალში, მრწამს, მადლობით
მომიგონებს შე ქართველი,
თუმც არ ვიყავ ჰუმლიცისტი,
არც მკლასანი, ლექსთა მთხზველი!!

ილ. ფ—ძე.

დღევანდელს დღეს ცხადად წარმომიდგება თვალ-წინ ის დრო, როდესაც თქვენს სტამბაში იბეჭდებოდა, ჩემს ზედამხედველობის ქვეშ, ფრიად საგულისხმიერო წიგნაკი დავით იაკ. ქართველიშვილისა — „საქართველო დავარდნილია“. ეს დრო იყო 1875 წლის დამდეგი და მაშინ ახლად ეწყობოდა თქვენი ჯერ ისევ ნორჩი სტამბა. ვინ არ იცის, რომ სტამბაც ერთი დარგია წერა-კითხვისა და, საზოგადოდ, განათლების სწრაფად მოსაფენად ერთი თქვენმა დაწესებულებამ ამ მხრივ ბევრი იზრუნა, ბევრი დახმარება აღმოუჩინა ჩვენს მწიგნობრობას. პირად თაოსნობით, მოუღალავ სიმბნით თითქმის არარაობაგან შეჭქმენდო დიდო და ნაყოფიერი დაწესებულება. გულიც სიღრმით გილოცავთ 30 წლის თავს ამ დაწესებულებისას. ვისურვებ თქვენს დღეგრძელობას და ვინატრი საქართველოს გასჩენოდეს მრავალი თქვენისთანა თაოსანი კაცი: თუ მამულს თაოსანი კაცები საკმაოდ ჰყავს, გინდ დავარდნილი იყოს, მალე აყვავილდება. მაჰატივით, რომ თვით დღევანდელს იშვიათ მეჯლისში ვერ ვიღებ მონაწილეობას სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო.

თქვენი უერთგულესი მეგობარი მ. ჯანაშვილი.

1902 წ. 30 ივნ.

ქ. ტფილისი.

სულით და გულით გილოცავთ ამისთანა ღირსეულს საუბილო დღესასწაულს.

თქვენ, ბ-ნო ექვთიმე, ჩვენს ერში, მითქმის გუტენ-ბერგი ხართ, ყველა სხვა ქართული სტამბები მაგ საქმეში მხოლოდ თქვენი ჩამომავლობაა.

კარგად მესმის თქვენი ხანგრძლივი შრომა და გაჭირ-ვება მაგ ძნელს საქმეში რედაქციის წლის განმავლობაში და ამისათვის თქვენი მუდამ გულითადი თანამგრძობი ვარ და ვტყმნები. იცოცხლეთ მრავალ-ჟამიერ! ნება გაქვთ, ბ-ნო ექვთიმე, სთქვათ მუდამ, რომ თქვენ ჩვენს ძვირფასს სამშო-ბლო ქვეყანაში „სტამბა-ბეჭდვა“ საძირკვლიანად დაგიარსე-ზიან.

დიდათ ვწუხვარ, რომ მაგისთანა ღირსეულს თქვენს დღესასწაულში მონაწილეობა ვერ მივიღე, რადგან რამდენი-მე დღით თბილისიდან გასული ვიყავი.

ყურადღებისათვის დიდად და დიდად გმადლობთ.

თქვენი მუდამ თანამგრძობი უმოჩილესი ფავადი
კანსტანტინე იორამის ძე სერსეუდოძე.

1902 წ. 2 ივლისი.

დიდად ჰატივტემულო ექვთამე ივანეს ძეგ!

გაზეთებიდამ ამოვიკითხე, რომ თქვენ აპირებთ ოცდა-ათის წლის მოღვაწეობის დღესასწაულსა. ქართულმა სტამბის საქმემ რომ ოცდა-ათი წელი უხიფათოდ იცხოვროს და კვალი დააჩინოს, მართლა, რომ სადღესასწაულოა. თქვენ პირადად სული ჩაუდგით მაგ საქმეს, ბევრი მწუხარება, შეჭირვება გამოიარეთ და ეკლიან გზაზედ ფეხ-შიშველი იარეთ, მაგრამ საქმეს მაინც არ უღალატეთ. რამდენიმე თაობა ქართველი აღიზარდა შენს სტამბაში და შენის მოწყალებით დღეს ლუკმას სჯამენ. მე პირადად თქვენგან დიდად დავალებული ვარ ერთის შემთხვევისაგამო, რომელიც არ შემიძლიან, რომ არ დავასახელო. კარგად მახსოვს, რომ მეც და სხვებიც შევირდობის დროს დავიარებოდით შენთან სტამბაში, როდესაც ჯერ ისევ გ. წერეთლის (დუბილერის) სტამბაში იყავით. მაშინ „სასოფლო გაზეთის“ კორექტურას ვასწორებდებოლომე და ხანდისხან პატარ-პატარა წერილებსაც ვთარგმნიდა იმ გაზეთისათვის. მახსოვს მე მოგიტანე 1872 წ. ერთი წერილი სათაფროთ; „ძველ-ახალი ამბავი“, გთხოვე „დროებაში“ დაგებეჭვდინებინა არ დამავიწყდება ის წამი, როდესაც სერგეი მესხთან მიმიყვანეთ და გამაცანით იგი. წერილი შენის თხოვნით დაიბეჭდა 1872 წ. № 41-მ. გარემოებამ დიდი განვლენა იქონია ჩემზედ და ნელ-ნელა შევუდექ მწერლობასა. იქნება, ასეთი გულმხურვალე მონაწილეობა რომ არ მიგელო ჩემს მდგომარეობაში; ავტოტენვიყავ სამწერლო ასპარეზსა.

დღეს მაღლიერი ამ გარემოებითა ვისურვებ შენთვის და შენის სტამბისათვის უკეთეს წარმატებას.

თქვენი მოღვაწეობის ჰატივის-მტკემელი ს. ს. მგალობლიშვილი.

15 ივნისი 1902 წ.

პატივცემულო ექვთიმე ივანეს ძე!

დღეს შესრულდა 30 წელიწადი, რაც შენ დაარსე ქ. თბილისში საკუთარი სტამბა. პატივ-საცემლად ამა შენის სტამბის 30 წლის არსებობისა დღეს აქ შემოკრებულან მრავალნი ნაცნობნი და ამხანაგნი შენნი და სხვათა შორის მეც მოვედი ამ დღისთვის საქართველოს ერთი შორეული კუთხიდან (გურიიდან). გილოცავ მეც 30 წლის თქვენი სტამბის არსებობას და ამავე დროის განმავლობაში თქვენს დაუღალავ კეთილ-მოღვაწეობის დღესასწაულს.

კეთილშობილო ექვთიმე! მე, როგორც მახლობელი შენი ნათესავი, მოწამე ვარ თქვენის წარსულის ცხოვრებისა, და ამისათვის მსურს აღვთუსხო აქ. პატივცემულის საზოგადოების წინაშე, ყველა თუ არა, ის ზოგიერთი კეთილნი საქმენი, რომელიც მიგიძღვის შენ. მე არ შევეხები საზოგადოთ ყველას, იმას რასაც დაწვრილებით იხსენიებს ბ. ზ. ქიქინაძე თავის წერილში, ის ყველა ჭეშმარიტებაა. მხოლოდ ვამბობ, რომ შენის წინამძღოლობით აღიზარდენ შენს სტამბაში მრავალი გურულ-იმერლნი ქართველნი, შენ იყავი მათი წინამძღვარი, მათი მასწავლებელი. შენის რჩევა—დარიგებით ისინი ასცილდნენ იმ უბრალო და გამოუდევარ ხელობას, რომელსაც ეტანებიან გურულ-იმერლობა აქ ქალაქში. ყველამ ვიცით, რომ ზოგიერთნი შენი გაზრდილები თვით განაგებენ საკუთარ სტამბებს საქართველოს სხვა და სხვა დაბა-ქალაქებში. არათუ მარტო შენი გაზრდილები, არამედ შენი გაზრდილის გაზრდილებიც კი უზრუნველ-ყოფილ არიან ცხოვრებაში. ყველა ამას მე მივაწერ თქვენს მამობრივ მზრუნველობას მათზედ. რაც შეეხება ქართულ მწიგნობრობას, ეს ხომ შენით

გავრცელდა გურიაში. 1878 წ. პირველი მაგალითი იყო, რომ შენ თვითონ დაატარებდი გურიაში იარმუკაში გასასყიდათ ქართულს წიგნებს. იქიდან აქნობამდის იმდენად გავრცელდა გურიაში ქართული მწიგნობრობა, რომ დღეს თითქმის ყველა სოფელში არსებობს წიგნთსაცავ-სამკითხველო და ხშირათ მიიზიარებენ თქვენგან შეწირული წიგნები. ჭანსაკუთრებით სოფ. მამათის სამკითხველო შენი შეწირულებით სულდგმულობს ჯერ-ჯერობით, შემდეგ შიაც, იმედით არ მოაკლებთ თქვენს ზრუნვას შენის სამშობლოს მამათის სამრევლო სკოლას და წიგნთსაცავს. შენ გასურდა შეგემოსნა და მიგელო მღვდლობა მამის ადგილი, ეს ბედმა არ გარგუნა, რადგან შენ მოგიკვდა პირველი ცოლი. მაგრამ ასე სჯობდა, ვინაიდან შენ ამ 30 წლის განმავლობაში მაგ მოღვაწეობით უფრო ნაყოფი მოუტანე შენს სამშობლოს, მახსოვს, რომ შენის საშუალებით მამზადებდი სამღვდლოთ თბილისის სემინარიაში პალეოსმეტყველო საგნებში და დღეს გავხდები ღირსი მღვდლობისა, მამა თქვენის მოადგილეთ მამათის ეკლესიაზედ. არც ეკლესიას აკლია თქვენგან შემწეობა. რაც კი მოიპოვებ მამი საეკლესიო სამკაული, ყველა ეს შენი შეწირულია, მამ გასურვებ იცოცხლოთ დიდხანს და თქვენისთანაგები არ მოჰკლებოდეს ჩვენს ქვეყანას.

შენი ძმისწულ მღვდელი კალ. ხელაძე

ივნისის 29 1902 წ.

ბ. ექვთიმე ივანეს ძე!

თქვენი სტამბის 30 წლის არსებობა ქართულ წიგნების ბეჭდვისათვის ხელის შეწყობის გარდა იმით არის კიდევ შესამჩნევი, რომ მაგ სტამბამ გაწრთენა და შრომის ასპარეზზე გამოიყვანა ასზედ მეტი ასოთ-ამწყობნი, თავისი ხელობით რომელნიც სტამბენ დღეს ლუკმა პურს და ასაზრდოებენ ცოლშვილსა და ნათესაობას...

აი ეს არის მოსალოცი და გილოცავ კიდევ. აქვე უნდა აღენიშნო ერთი საგულისხმო გარემოებაც.

ამ 30 წლის წინად თქვენ ჩამოდით ტფილისში, სადაც თქვენი თავისა და შრომის სურვილით გატაცებული გულის მეტი არა ჩამოგყალიბათ რა!;

30 წლის განმავლობაში თქვენი გამრჯელობითა და მომჭირნეობით შეიძინეთ სტამბის ხელობის ცოდნა ზედმიწევნით, ჩინებული დიდი სტამბა, რაც ორმოცამდე მუშა კაცს აძლევს საზრდოს, და საკუთარი სახლი თფილისის საუკეთესო ქუჩაზე...

თფილისში ამ 30 წლის განმავლობაში ჩამოსულ ას ქართველში ორმოცდაათს რომ იმის მესამედი შეეძინა, რაც თქვენ შეიძინეთ — დღეს ქართველთ ბინადრობა ბევრად უფრო დიდზე იქნებოდა გაწეული სიგრძე სიგანით, ვიდრე დღეს არის და ჩვენი ქონებაც სხვების ხელში ასე ფეხ-აკრეფით არ გადვიდოდა...

მაშ კვლავაც გაგიმარჯოს ღმერთმა და გაუმარჯოს აგრეთვე ქართველის გამრჯელობასა და მომჭირნეობას, რომლის ცოცხალი მაგალითი დღეს შენა ხარ.

ილია ტყეშელაშვილი

კავებადან.

პატივცემულო და საყვარელო თანამემამულევ

პატრონო ექვთიმე!

დღეს მომიტანეს გაზეთებმა ამბავი, რომ შესრულებულა 30 წელი მას შემდეგ, რაც თქვენ გაგიხსნიათ ტფილისში თქვენი სტამბა.

ადამიანისა და დაწესებულების ცხოვრებაში 30 წელი მთელი ხანაა და, თუ ამოდენა დრო მიმდინარეობდა განუწყვეტელ სასარგებლო შრომაში, იგი თვალსაჩინო და საზაგალოდ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. სწორეთ ასეთი მოვლენაა თქვენი საქმე. ჩვენი მწერლობის განვითარებაში თქვენა და თქვენმა სტამბამ ისტორიული როლი შეასრულეთ. რა თქმა უნდა, ხანგრძლივმა შრომამ თქვენც მოგანიჭათ ის თვალსაჩინო სახელი, რომელიც სამართლიანად დაიმსახურეთ. სულითა და გულით გისურვებთ მრავალ წელს ჯანმრთელობას და დღეგრძელობას, რომ თქვენი მრავალმნიშვნელოვანი საქმე მიმდინარეობდეს თქვენს სანაქებოთ და ჩვენდა სასიხარულოთ.

თქვენი პატივისცემელი

პართენ ალექსანდრეს ძე კოთუა.

2 ივლისი 1902 წ.

ქ. კავკავი.

გურნიდან.

სული წმიდა მოვიდეს თქვენზე და
ძალი მადლოსა გფარვიდეს თქვენ ყოველთა
დღეთა ცხოვრებისა თქვენისათა.

დიდათ-პატივცემულო ბ.

ექვთიმე ივანეს ძე!

პირველ ყოვლისა მოვალ შორიდან ახლოს და ქრისტეს
იესოს მიერ ლოცვა-კურთხევას მოგიძღვნი, რომლისა თანა
ვსთხოვ ყოვლისა დამბადებელსა ღმერთსა ჩვენსა აქვენს ორ-
სავ სოფლის მრჩობლ ცხოვრებასა, რომლისა ძალით ჰგიებდეთ
მრავალ ჟამიგრობით უძღვევლად ყოველთა წინააღმდეგობთა
მტერთა თქვენთადმი, ვითარცა ხართ ყოვლითურთ კმაყო-
ფილნი და ბედნიერნი, ას წილ უბედნიერესად ეგიებდეთ აწ და
უკუნისამდე.

ასრე შორიდან გალოცავთ იმ მიზნადის მიღწევას, რო-
მელიცა იდღესასწაულეთ და მეც გამიზიარეთ თქვენი სამხიარ-
ულო იუბილე 30 წლის სახელოვანი თქვენის სტამბის
დაარსებისა. მართალია, ვერ დაგესწარი, მაგრამ სამაგიეროდ,
როგორც სულიერი მამა, ყოველს წირვა-ლოცვაში პატივის-
ცემით მოვიხსენიებ უკვდავსა და ღარიბთ მოწყალე სახელსა
თქვენსა.

დავშთები თქვენი მალალ-კეთილშობილების მარად

ლოცვით მომხსენებელი მღვდელი

ანტონ კაღვცკე.

6 ივლისი 1902 წელი.

ქ. ოზურგეთი.

ქუთაისიდან.

ჭვირფასო ძმაო და მეგობარო

ექვთიმე ივანეს ძე!

მხურვალის გულით აღვაფლენ ვედრებას უფლისადმი, და ვსთხოვ ზეციერს დიდებას თქვენს გრძელს ჟამიერს სიცოცხლეს. მოგცეს ღმერთმა ძალა და ღონე, რომ თქვენს სტამბას ჩვეულებრივ განეგრძოს შრომა და მეცადინეობა, და მომავლის დროისათვის კვლავ გედღესასწაულებინოს მეორე 30 წელიწადი. მიზეზი მოუსვლელობის და უპასუხოების იყო ისა, რომ 15 ივნისიდან 31 ივლისამდე ქუთაისშიდ ვარ კურსებზედ. იმედი მაქვს მაპატივებ.

თქვენი მალაკეთილშობილების მლოცველი

მღვ. დავით დუქმაძე.

5 ივლისს.

დიდათ პატივცემულო

ექვთიმე ივანეს ძე!

ბედნიერი ვარ, რომ მოვესწარი 30 წლის თქვენი სტამბის იუბილეს დღესასწაულს. ეს დღესასწაული განსაკუთრებით ჩემი სასიხარულო დღე იყო. მაგ დღესასწაულს ღვთიურ „მანანასავით“ ვეგებებოდი, მაგრამ, როგორც სჩანს, კაცის აგცილდება, რასაც შესტრფი და შეჭხარი და მეც ამცილ-

და ეს ჩემთვის სანატრელი შემთხვევა. განსაკუთრებით ჩვენ თქვენი აღზრდილნი, ზნეობითად ვალდებულნი ვიყავით გველდესასწაულებია დიდის ამბით ეს დღე, მაგრამ როგორც ვიცი, არაფერი თანაგრძნობა არ მიგიღია იმ პირთაგან, ვინც ვალდებულნი იყვნენ და ვინც თქვენის მეოხებით დღეს პურსა სჭამენ. ეს თითქმის ბუნების კანონი ყოფილა, რომ ისე შენი ნაამაგარი და გამოზრდილი ვერ დაგაფასებს, როგორც გარეშე მაყურებელი, მაგრამ კიდევ მაღლობა ღმერთს, რომ სრულიად დაუფასებელი არ რჩება თქვენი ამაგი და სხ...

მე კი ჩემის მხრით სულით და გულით ვუერთდები თქვენს დღესასწაულს და ვისურვებ, რომ თქვენი ნაყოფიერი შრომა კიდევ ისე ჯანმრთელად და შეუბღალავად იყოს გაგრძელებული, როგორც აქნობამდის.

თქვენი მარად ერთგული იოსებ სელაძე.

1902 წ. 13 ივლისს.
ქ. ქუთაისი.

ძვირფასო ექვთიმე!

მოგილოცავთ ოცდა ათის წლის თავს თქვენის სასტამბო შრომისას.

წიგნის კაცის გულითადი მეგობარი და მანუგეშებელი. წიგნია ფიქრთა აღმძვრელი და სწორ გზაზე დამყენებელი; ლხინში დამატკობელი და ქირში გამამხნეველებელი. წიგნია მესაიდუმლე ადამიანის გულისა და მისწრაფებისა. წიგნი გვაახლოვებს და გვასაუბრებს მრავალთ საუკუნეთ წინად გარდაცვალეულს ჩვენს ძმებთან და მასწავლებლებთან და გვიზიარებს მათ უკვდავს აზრებს. ხოლო ამ აზრთა და გრძნობათა გამავრცელებელნი, შეუმჩნეველნი სტამბისმუშაკნი,

მადლ-მოსილ შემქნელთა თანაბრად, ღირსნი არიან ყოვლის
პატივის ცემისა და თანაგრძნობისა. იცოცხლეთ ხანგრძლივ,
დაუღალავო მუშაკო ექვთიმე, მრვალ ჟამიერ.

მელიტონ გაბუჩია.

ტფილისი.

დიდად პატივცემულო

ექვთიმე ივანეს ძე

შინაურმა გარემოებამ მაიძულა მოულოდნელად წავსუ-
ლვიყავ ბორჯომს და ამიტომაც მოვაკლდი სიამოვნებას პირა-
დად მომელოცა თქვენთვის, თქვენი 30 წლის იუბილე და
დამელია თქვენი საღღებარძელო.

გილოცავთ ამ თქვენს ღღესასწაულს და ვისურვებ, რომ
სრულის ჯანითა და ღონით გედღესასწაულოსთ აგრეთვე 50
წლის იუბილეს.

თქვენი პატივისმცემელი

გლ. მელიქ-ბეგლიარფი.

პატივცემულო ექვთიმე!

გილოცავთ თქვენი სტამბის 30 წლის ქველს მოღვაწეო-
ბას, ვისურვებ თქვენს კიდევ დიდ-ხანს სიცოცხლეს ამ სასარ-
გებლო საქმისათვის.

ვწუხვარ, რომ იუბილესზე ვერ ვესწრები.

დ. მ. დუმბაძე.

ოცდა ათი წელიწადი დიდი ხანა არის რაიმე ხელოვნების აღსასრულებლად კაცის ცხოვრებაში.

კაცი, რაც უნდა კმაყოფილი იყოს თავისი მუშაობით, რაც უნდა უზრუნველ იყოს მისი მდგომარეობა, მაინც მუშაობა ოცდა ათი წლის განმავლობაში თავს მოაბეზრებს, მოლაღავს და ენერჯისაც შეუსუსტებს; მაგრამ შენ კი ეს ხანა მუშაობისა თუმცაღა განვლე ეკლის გზითა, რა-ზედაც შეგხვდა ბევრი უსიამოვნება, ბევრთაგან ხელის შეშლა, სიღარიბე, მაგრამ მხნეობა შენი და ენერჯია არ შედრეკილა. მოვალეობას ასრულებდი მთავრობის და საზოგადოების წინაშე კეთილ სინდისიანათ. გარდა ამისა ბევრი კეთილი საქმე დაგიტესია შენს ხანგრძლივ სტამბის სამსახურში. ნაყოფიერ კეთილი თესლისა თვალ-წინ გვიდგას: შენ მიერ აღრზდილი ახალ გაზღობა თითქმის ყველგან და ყველა სტამბებში მუშაობენ და უზრუნველად თავს იკვებებენ. ამ გვარი შრომა და ღვაწლი შენი ოცდაათი წლის სტამბაში მუშაობისა, იმისი გამგეობა, პატრონობა სინდისიანათ და გავრცელება დიდი განძია სასტამბო ისტორიისათვის, ამისათვის მოგილოცავ ამ საქმეარ სადიდებელ შრომას და ვისურვებ ამავე შრომით და ენერჯიით განგეგრძოს ნაკისრი საქმე მეორე იუბილეიმდის.

ევრფხიულ მხერათა ანტისტი მამდერადი

ფელიმონ ქორაძე.

პატრივცემულო

ექვთიმე ივანეს ძეგ!

გულითადის სიამოვნებით გილოცავთ თქვენს 30 წლის იუბილეს დღესასწაულს და ვსწუხვარ, რომ შემთხვევამ არ მომცა ნება დაგსწრობოდით და ერთად მესიამოვნა თქვენთან. 30 წლის შრომა ამ გვარ საქმეში ადვილი არ არის, განსაკუთრებით იმ პირველ ხანებში, როდესაც ქართული ბეჭდვის საქმე არ იყო აგრე დაჯილდოვებული; თუმცა რამოდენიმე პირები ხედვიდნენ სტამბას, როგორც სასარგებლო საგანს მწერლობის გასავრცელებლად და გახსნეს სტამბები, მაგრამ იმათ მალე დაანებეს თავი, რადგან ძლიერ მძიმე მოთხოვნილები ჰქონდა. და თქვენ კი თქვენის დაუღალავი შრომით გაატარეთ 30 წელი. ამოდენი წელი კაცის ცხოვრებაში დიდი რამ არის და ისიც დაუმატოთ, ეგეთი შრომა და დიდი ხარჯები; როგორათაც თხოულობს სტამბა, ღმერთმან მოგცეს დღეგრძელობა და ამ წმიდა შრომაში გაგატარებინოს დანარჩენი დღეები თქვენის ცხოვრებისა.

პატრივცემულო ექვთიმე ივანესძეგ, მე ვიყავი 1880 წლიდან ძლიერ დაახლოვებული პირი, როგორც თქვენთან, ვგრეთვე თქვენს სტამბასთან; მახსოვს, რომ თქვენს სტამბასთან იყო თითქმის სკოლა, სადაც იზდებოდნენ 10—15-მდის ყმაწვილები თქვენის მამობრივი მზრუნველობით და დღეს ისინი არიან საუკეთესო მშრომელი ყმაწვილი კაცები. ღმერთმან მოგცეს ძალა და ღონე, რომ კიდევ დიდხანს ვგრე უმანკოთ ემზახუროთ ამ წმინდა საგანს, რომელიც გაგიტარებიათ ამ 30 წლის განმავლობაში.

თქვენი გულითადი პატრისმცემელი და თანა ძმა

ივანე ოტისაძე ქაჯია.

27 ივნის, 1902 წ.

ქ. ქუთაისი.

ს ი ტ ჯ ჯ ა

ფსოთ ამწყობლის დიომიდე კილაძისა.

ბატონო ექვთიმე ივანეს ძე! თქვენის სპო წლის სტამბის არსებობის დღესასწაულს, მეც დიდის სიამოვნებით ვეგებები, რადგანაც მე თქვენის საშუალებით გამეხსნა ცხოვრების გზა და კვალი. თქვენის საშუალებით ვნახე თფილისი, თქვენ ჩამომიყვანეთ გურიიდან და სტამბაში მიმიღეთ მოწაფეთ.

ვინ იცის? თქვენ რომ არ ბრძანებულყავით და თქვენი დახმარება არ მქონოდა უამისოდ მე საღ ჩავარდნილყავი, რა ხალხსა და წრეში და მასთან ვინ იცის რა მესწავლა და რა შემეთვისა. შესაძლებელი იქნებოდა, რომ თქვენგან ეს ჩემი მფარველობა ასე არ მომხდარიყოს, უამისოდ მე ისეთ გარემოებაში ჩავარდნილყავი, რომ მით მეც სამუდამოთ გავფუჭებულყავ, ცუდ-კაცად გამოვსულ ვიყავ. მაღლობა ღმერთს, რომ მე ამ გარემოებას თქვენის წყალობით ავსცდი.

ამიტომ მოგმართავთ და სრულის თანაგრძნობით გიცხადებთ ჩემს პატივისცემას და თანაგრძნობას, რათა კვალად დიდხანს იცოცხლოთ და იმუშაკოთ სტამბის ასპარეზზედ. ღმერთმა გაცოცხლოთ და კარგათ ბრძანდებოდეთ.

1902 წ.

ყოვლად პატივცემულო

ექვთიმე ივანეს ძე!

ამ წლის ივნისის 24-ს შესრულებულა თქვენი სტამბის არსებობის 30 წელიწადი. ეს ამბავი სასიამოვნოა განსაკუთრებით ჩვენის კუთხის—გურიისათვის, რადგანაც თქვენ ამ

კუთხის ამაგდარი შვილი ხართ. და ბევრი აქაური ყმაწვილ-
კაცობა სჭამს დღეს ლუკმა-პურს თქვენისა და თქვენის სტამ-
ბის მეოხებით.

ძალიან მინდოდა დავსწრებოდი თქვენს იუბილეს, მაგ-
რამ ავადმყოფობამ ხელი შემეშალა.

თქვენი ზურაბ ლლონტი.

მის მალალ-კეთილშობილებას და დიდად პატივცემულს
ბატონს ექვთიმე ფანეს ძეს!

პირველად ვისურვებ თქვენს სისოცხლეს და მუდამ
ქამს კეთილად ბრძანებულებით, ყოველივე თქვენი კეთილის
ნდომითა.

გარდა ამისა მოგილოცავთ ოცდა-ათი წლის შესრულე-
ბას თქვენის სტამბის არსებობისას.

მრავალ-ჟამიერ იყოს თქვენი სიცოცხლე.

დავშთები თქვენი მორჩილი

ტკუენტი სვიმონის ძე დანუჯია.

1902 წ. 4 ივლისი.

ქ. ყარსი.

ბატონო ექვთიმე!

გილოცავ თქვენი სტამბის ოცდა-ათი წლის კეთილად
მოღვაწეობას

მდაბალი მაქსიმე ჩიქოქიძე!

22 ივნისი.

დ ე კ ა მ ე ბ ი.

თქვენო კეთილშობილებავ,
ექვთიმე ივანეს ძეგ!

მოგილოცავ 30 წლის სტამბის დაარსებას ტფილისს.
აღექსანდრე, ეპისკოპოსი გურია-სამეგრელოსი.

28 ივნისს, 1902 წელსა.

ქ. ფოთა.

დებუნტიდან.

გილოცავ იუბილეს. ვისურვებ მომავალშიაც ასეთის
წარჩინებით წაგეყვანოს საქმე. ვწუხვარ, რომ ნადიმზე ვერ
გესწრებით.

ნიკო ნიკოლაძე.

ქუთაისიდან.

გულითადი მოხარული ვარ, რომ ასე წარჩინებით მიღის
თქვენი საქმე, საქმე ქართულის ბეჭდვისა. ვწუხვარ რომ ამ
ჟამად არ შემოძლია თქვენს შორის ყოფნა.

მეველე.

აზურგეთიდან.

ეს არცე გაგიგე, რომ თქვენი იუბილეა. სულითა და გუ-
ლით გილოცავ.

ანტონ ღუმბაძე.

სურამიდან.

ახლა-ხან მივიღე თქვენს იუბილეზე დაპატიჟების ბარათი. ვწუხვარ, რომ ვერ დავესწარი დღესასწაულს თქვენისთანა იშვიათის მუშაკისას, რომელმაც არა-რისაგან განითქვა უმწიკვლო სახელი და მოიპოვა ჩინებული მდგომარეობა. იცოცხლეთ მრავალ ჟამიერ კიდევ ბევრისა და ბევრის სამაგალი-თოდ.

ვალ. გუნია.

ბორჯომიდან.

მოგილოცავ იუბილეს უხუცესის ქართულის სტამბისას, და ვისურვებ თქვენთვისა და ქართული ბექდვის საქმიანთვიერ დღეგრძელობას.

ვასტანგ დამბაშიძე.

სუმბათოვოდამ.

გილოცავ 30 წლის შესრულების დღიდან თქვენის სტამბის გახსნისას.

ნიკო ჭკუასელი.

თუტაგზიდან.

სულითა და გულით გილოცავ საიუბილეო დღესასწაულს დაუღალავს მუშაკს სტამბისას.

პეტრე ხუნდაძე.

ბაქიდან.

გულითადად გილოცავთ თქვენი სტამბის 30 წლის იუბილეს ვისურვებთ თქვენთვის წარმატებას მომავალშიაც.

ხრიაკოვი და ბანიხე.

ბატონებო!

ულრმესი სულით და გულით მაღლობას მოგახსენებთ, ვინც დღეს პატივი მეციოთ და მობრძანდით, აგრეთვე იმათაც დიდს მაღლობას ვუძღვნი, ვინც დეპეშით და წერილებით მომილოცეს, ამასთანავე არ შემოძლია დიდი პატივისცემით არ მოვიხსენიო: დიდათ პატივცემული ნიკო ნიკოლაძე, პეტრე უმიკაშვილი, ანტონ ფურცელაძე, ილია ქავჭავაძე, ზაქარია ქიქინაძე, გიორგი წერეთელი, სერგეი მესხი და ივანე მაჩაბელი, რომელნიც დიდს შემწეობას მაძლევდენ და ზოგი მათგანი დღესაც მაძლევს სიტყვით თუ საქმით. ამათი შემწეობით სულდგმულობს დღეს ჩემი სტამბა; ღმერთმა ამათში ცოცხლებს დღეგრძელობა მიანიჭოს და გარდაცვალებულთ სასუფეველი დაუშკვიდროს.

რაც შეეხება ბ.ბ. ანდრია ლულაძის და ივანე მჭედლი-შვილის ჩემდამო მომართულ სიტყვას ასოა-ამწყობი კასის დაარსების და მეთაურათ დადგომის თავობაზე, ამას მე ძლიერ თანაფუგრძობ.

ეს საქმე ვგონებ ნაკისრი აქვთ სხვებს და, თუ მოვესწარი იმის განხორციელებას, ჩემს წვლილს მას არ მოვაკლებ. ეხლა კი ჩემი სტამბის 30 წლის არსებობის სახსოვრად ვკისრულობ სრული ჩემი ხარჯით დავბეჭდო ერთი ქართული წიგნი და მისი შემოსავალი მოხმარდეს იმ მომავალ კასას; მხოლოდ ვსთხოვ ბ.ბ. ილია ფერაძეს, ანდრია ლულაძეს და სოფრონ მგალობლიშვილს, ამოარჩიონ დასაბეჭდათ ერთი სასარგებლო ქართული წიგნი.

002

ჭ 551

ფანქარი 10 ჯ.